مەگری بۆ شەیتان و ئیبلیس
زنهار...
ئێستگەهێ رادیۆ تاران
برادەرێ کورد زمان
دەنگێ دیل و ئەسیر
دەستێ بقەیدو زنجیر(١٤)

یەکێ لە خەسڵەتەکانی سروشتی زۆربەی خەڵک ئەوەیە کەبێ هیواناین یان بێ هیوا بوون کاتییە، ئەمەش لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕێت، بەڵام لەم شیعرەدا، دەبینین شاعیر زۆر گەشبینەو هیواو ئومێدێکی زۆری بەدوا رۆژ هەیە، بۆیە ئەم هیواو ئومێدەی بەشیعر دەربڕیوە، رووی کردۆتە میللەتەکەی و پێیان دەڵێت: ئێمە هەر بە ئەمانجمان دەگەین جا چ زوو یا خود درەنگ، بۆیە نابێت خۆمان بێ ئومێد بکەین، بەڵکو دەبێت چاوشارکێ لەگەڵ داهاتوویەکی گەشدا بکەین:

ئەڤ خەبات و جەهدا من گۆتنا باڤا نی یە
گەر ئیرۆ نەچە سەری، بۆ سبێ هێسا نی یە.
بێ ئومێدی نەقەنجە، تودەستێ خوە ڤەماڵە
نەئەز زێدە خوەهـ بدم، نەتو بۆ من بناڵە
یەکدەست ئەم ب رەپێن کن، هەڤاڵ دبە زلجەلال
برا تۆڤا دیلییێ، ببە پۆلایێ زەلال(١٥)

١٤- قەدری جان، نامەیەک بۆ ئێستگەهێ رادیۆ تاران، ر: ئازادی، ژ: ٤٦، کەرکووک ١٩٥٩ .
١٥- قەدری جان، هەسنکەر، گ: هاوار، ژ: ٧، شام، ١٩٣٢، ل٤.(لاتینی)

هەندێک شیعری دڵداری لە گۆڤاری «گەلاوێژ» لەساڵانی چلەکاندا بڵاو کرابوونەوە، ئەوکاتیش رووداوی گۆڕەپانی (چوارچرا) رووی دابوو کە پێشەوا قازی محەمەد لەلایەن داگیرکەرانی کورد لە سێدارە درابوو، کاتێ قەدری جان چاوی بەو شیعرانە دەکەوێت کەهی (نالی) و (کچاکورد) و (پیرەمێرد) بوون، زۆری پێ ناخۆش دەبێ، وەک رەخنەگرێک شیعرێکیان بۆ دەهۆنێتەوە بە ناوی (وەختی نیە) و پێیان دەڵێت: نیشتمان بریندارە وەختی دڵدارو ئەڤینی نییە، کوردستان رەشپۆشە، شین و گریان هەموولایەکی وڵاتی داگرتووە، بەقووڵیی گریانەوە داوایان لێ دەکات، ئەمە رۆژی دڵداری و مەستانە نییە بەڵکو رۆژی خەباتە، بەرخودانە ئەبێ خەبات بکەین تاوەکو گەلی کورد لەو مەینەتیانە رزگار بن و هەناسەی ئازادی هەڵمژن وەک دەڵێت:

نیشتمان بریندارە، وەختی ئەفسانە نیە.
لەبەر چاوان سەدارە، وەختی بێگانە نیە
ئەی جەنابی «پیرەمێرد»، ساڵ دیدەی گەرم و سەرد
بۆچی تو پڕ ئەکەی دەرد؟
وەختی «مەیخانە» نیە[١٦]

شاعیر بەهۆی شیعرو کارە هونەرییەکانی و هەروەها لە نیشاندانی تێکۆشانی گەلەکەیدا جێگایەکی گرنگی لەمەیدانی

١٦- قەدری جان، وەختی نیە، گ: گەلاوێژ، ژ: ٩-١٠ بەغداد، ١٩٤٧، ل٣٥-٣٦

خەباتی نیشتماندا گرتووە، بەشێوەیەک کەهەموو بەهرەکانی خۆی خستۆتەگەڕ بۆ بەرگری کردن لەبەرژەوەندییە بالاکانی، بۆیە لە شیعرێکی دا تیشک دەخاتە سەر تایبەتمەندێتی و رۆڵی مرۆڤ لەم جیهانەداو بایەخ و چاکەکانی زانست و زانین لەجیاتی بەدەست هێنانی دەوڵەمەندی ماددی، وەک دەڵێت:

مەزناتی
نە ب پارە و مالە
نە ب گۆڕینا کالە
مەزناتی
ب جەوهەرێ ئینسانە
ب عیلم و عیرفانە
بەلێ... ئەم خەزانی مالن
لێ زەنگینێ کەمالن
زەنگینێ ئیدیالن[(١٧)]

پاشان تیشک دەخاتە سەرکێشەکانی ململانێی چینایەتی و چەوساندنەوەی گەلە ژێر دەستەکان، هەروەها بە روونی ئەورەفتارە ناشیرنانە لێکدەداتەوە، کە چینەکانی نێو کۆمەڵگا پەیڕەوی دەکەن، لەگەڵ ئەوەشدا داواکانی شکست و ملکەچ کردن بۆ گیانی بێ ئومێدی رەت دەکاتەوەو پەنا دەباتە بەر سۆزو هیواو ئومێدەکان، کە بە بۆچوونەکانی خۆی پێویستە گەلانی تێکۆشەر لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی خۆیان، هەڵگری ئەم سیفەتانەبن:

١٧- قەدری جان، بەگێ ئاخر زەمان، روناهی، ژ:٥-٦، بەغداد، ١٩٦١، ل٥٣ .

كوشكا تەیە هیم ڤالا
یا ب نینۆکا پالا
ئین ب خوین
ئین برین
گەلەک رەبەن برچینا کوشت
تە ئاڤاکر دبندا روونشت
ئەویٚ لەسەرسەریٚ تە هەلوەشە
گەرچی دلیٚ مە بە تە نائیٚشە(١٨)

هەرەتی لاویٚتی بۆ تاک و کۆی سەرجەم کۆمەڵان جێگای هیواو ئومێدە و تەمەن لەم قۆناغەدا، گەشانەوەی بەهارێکی ساوایە، تیایدا هاورێیەتی راست و دڵسۆزانە بەدی دەکرێت، مرۆڤ بەرەو لوتکەی کۆشش و قوربانیدان لە رێگای مرۆڤایەتیدا دەبات، بە تایبەتیش هاورێیەتی لەسەر بنەمای تێکۆشان لە پێناو رزگارکردنی گەلانی هەژارو ژێر دەست، کاتێک هەڤاڵێکی قەدری جان تاڵیی مەرگ دەنۆشێت- کە هەموو زیندەوەرو بوونەوەرێکی سەر ئەم زەمینە بە یەکسانی ئەم تاڵییە دەنۆشن شاعیر زۆر دڵتەنگ و غەمبار دەبێت و لەگەڵ لاشەیەکی ساردوسر دەکەوێتە گفتوگۆو لە ئاستیدا دەڵێت: داخورپانی دڵی ئێمە بەئاگری خۆشەویستی تۆ سەرچاوەی جۆگەو جوباینی فرمێسکە زولاڵەکانی ئێمەیە. لەگەڵ سلاومان بۆ گۆڕەکەت، بۆ ئەو چیایانەی بوونەتە کێلی بانە سەرت،

١٨- هەمان سەرچاوە: ل٥٣ .

کە ئێستا دیارنییە، بۆیە لە دوورە وڵاتەوە سڵاوی خۆی بۆگشت دارو بەردو کوچەو کۆڵان و گوندو شارەکانی وڵات دەنێرێت و دەڵێت:

ژ بۆ گیانێ تە چقاس شین و گری بت هێژایە،
موخابنا جوانییێ، بەژن زراڤ، خورتێ دەلال.
وەفاکارێ هەڤالێن خوە، وەلات- پارێز ب راستی،
ددنێ دە من هێژا نەدیت، ژ تە چێتر، قەنجتر هەڤال.
سەلاڤێ من ژ دوور ل گۆرنیاتە و چاییێ جوودی
ئۆ ژ زەمزەم پرەستەشتر چەمێ دیجلێ ئاڤا زەلال.[١٩]

سووتانی هەناو، بارینی فرمێسکی چاوان لەسەر یەکگرتنی هاوڕێیەتی دەبێتە مایەی خۆ لە یەکتردا دیتنەوە کاتێک تۆ لەژێر خاکا مردوی ئێمەش هەر هاوڕێتین و لەسەر خاکەوە مردووی زیندووین و تەنها ناڵەو گریانمان لەدەست دێت:

هەگەر تو حەسرەت کێشێ باڤ و برانی دین ئاخێ،
ئەز ژی ل سەر دنێ تەنها مامە، ژ دل تێن نالەنال...[٢٠]

ژینگە و بۆماوە دوو کاریگەری گەورەن لەسەر هەر مرۆڤێک نەخاسمە ژینگەی کوردستان کە لە ئاووهەوایەکی دڵڕفێن و دیمەنێکی سەرنج راکێش پێک دێت، هەر ئەم پێکهاتە و چەندین

١٩- قەدری جان، شین، ر: رۆژانوو؛ ژ: ١٨، بیروت ١٩٤٣، ل٤ . (لاتینی)
٢٠- هەمان سەرچاوە: ل٤

دیمەنی دیکە مرۆڤ بەرەو سەر سوڕمانی دەبەن، کە ئەمانە کاریگەرییەکی گەورەیان بەسەر شاعیرەوە هەبووە. ژێر دەستی خاکی وڵات و نەزانین و دەربەدەری میللەتی کورد دوو هێلی تەریب بوون لە ناو هزرو بیری شاعیردا کە هەموو کاتێ پێوەی ناڵاندوە. پێچەوانە بوونەوەی وڵاتێکی بە هەشت ئاسا لە دۆزەخ، سووتان وبرژاندنی دڵ و ناخەکانە، بە تایبەتیش بۆ مرۆڤێکی ژیرو هەست ناسک کە نەگەیشتن بە بەهەشت و لێرامانی ئەو دیتنی چاوان و سووتانی ناخ بووە، بۆیە شاعیر دەڵێت:

پەرچاکە ژ بهوشتێ
بەسرەکا زێرین وەلات
ئیرۆ دەست ناگەهشتێ
ئاخ و کەسەر ژ دل هات(٢١)

تاڵان و وێران وخاپوور بوونی وڵات هیچ کاتێ لەبەر چاوی شاعیر لانەدەچوو، دووبارە بوونەوەی ئەم دیمەنە تاڵ و ناشیرینانە هەردەم لەبەرچاوی بوون، بۆیە بەچاو دەیبینێ و بەدەم دەڵێت:

کولێبە بوویە خۆپان
دەنگێ بەرێ ژێ نایێ
تەماشاگاها خۆرتان
ژ من ژی سێوی مایێ(٢٢)

٢١- نەوزاد، دێرک، گ: هاوار، ژ: ٢٤، شام، ١٩٣٤، ل٧ .(لاتینی)
٢٢- هەمان سەرچاوە: ل٧ .

ئەم تالآن و خاپووركردنە شاعیر بەرەو دڵتەنگی و نائومێدی دەبات و دەكەوێتە نێو حەسرەتی هیوا خوازی، بۆیە ئەگەر ئازادی و خۆشەویستی وڵات و هەست و سۆزی نەتەوەیی بەرەو مەرگیشی ببەن، ئەوا هەر بەو ئومێدەیەو چاوەڕوانی ئەوەیە جارێكیان چاوە زڵ وئاوەژوو بووەكانی بچنە خەوێكی قووڵەوە، بەڵكو لە خەودا جارێكی تر بكەوێتەوە بەهەشتی ئازادی و رزگاری وڵات، هەروەكو دەڵێت:

خوەزی ڤێ جارێ ژی من
سەرێ خابێ بدیتا
بلا روهستین جانێ من
هنگێ ژ خوە ر بمێتا (٢٣)

خۆدیتنەوە لەناو دوو ئاگری گەورەو دوو خۆشەویستیدا وڵات و شۆخێكی دەلال، جارێک وڵاتی دەكردە شۆخ جارێكیش شۆخەكەی خۆی بەوڵات دەزانێ، لە نێوان ئەم هەموو ئێش و ئازارەی خۆشەویستی وەكو گەڕۆكێكی خاوەن خەم و كەسەر بەدوای خۆشەویستی خۆیدا دەگەڕێت، لە رێگای رێبوارانی ژیاندا جەرگ و دڵی دەسووتێ و فرمێسک لەچاوانی دێ و گلەیی و گازاندە لەچەرخی فەلەک دەكات و دەڵێت:

دلێ من ب كول چاڤ ژی ب هێستر
دەرد ژ دەرد زێدە غەم ژ غەم بێتر

٢٣- هەمان سەرچاوە: ل٧ .

فەلەکێ ڤاژی چەرخا خوە گەراند
لەیلاو مەجنوون ژ نک هەڤ قەتاند[٢٤]

گەڕانەوەیەک بۆ رەگ و ریشەی ئەو بیرانەی گرێدراون بە خاکی ولاتەوە، شاعیر بێ هۆش دەکات و هەموو ئەندامانی جەستەی ئاواز دەڵێن و دڵ دەسووتێن و فرمێسک دەبارێن و زمان، گفتوگۆ لەگەڵ دارو بەردو دەشت و دەری ولاتدا دەکات، بە رووی کێوەکان دەڵێت: کاروانەکەم بیەرێنەوە من بەدوای عەشقی خۆمدا وێڵم، یارمەتی لە ئێوە دەخوازم ئەوەی دەمم دەیلێ دڵم نایلێت:

ئەز دچم رهێ من ژی ما با وە
گەر من گۆت «بەس» ب دلێ خاڤە.
ژ لەورا من گۆت، مە بن قەت رازی
حەقیقی نینە. بەلکی مەجازی..[٢٥]

نەگەیشتنی خۆشەویستی گەورە و ژیان لەگەڵ هزرو بیرکردنەوە گەڕانەوەیەکی دەست بەتاڵ و هیوا شکێنە و دڵ سووتانە.

ژ لەورا ب چاڤ دیتن نە مابوو
دلێ من تەنێ ژێر هێلین مابوو.[٢٦]

٢٤- نەوزاد، دەست ژێ بوو، گ: هاوار، ژ: ١٦، شـــــام، ١٩٣٣، ل٤ . (لاتینی)
٢٥- هەمان سەرچاوە، ل٤ .
٢٦- هەمان سەرچاوە، ل٤ .

ئاشتی و برایەتی لای شاعیر

ئاشـتی و برایەتی دوو بەهای بەرزن، کـە مـرۆڤـایەتی هەر لە کـۆنەوە هەولّی بەدەست هێنان و سـەقـامگیـرکـردنی داون، بەلاّم بەداخەوە هەمیـشە کەسانێک هەبوونە، نەیان هێشـتووە خەلّک بە ئاشتی وەک برا لەگەلّ یەکتر بژین، ئاشتی هەمیـشە هیوای گەلی کورد بووە، کە بەداخەوە کەم جار هەبووە، بۆماوەیەکی کورتیش بێت بەتایبەتی لەسەدەی بیستەمدا کورد لەژێر سێبەرو چەتری ئاشتی دا ژیابێت، بۆیە دەبینین ئاشـتی و برایەتی لە نێـو شیـعری تێکرای شاعیرانی کورد دا، پانتایەکی زۆری داگیر کردووە، کە شاعیرانمان، لە زۆرێک لەشیعرەکانیان دا بانگهێشـتیان بۆ برایەتی و پێکەوە ژیان لەگەلّ گەلانی دراوسێمان (تورک و عەرەب و فارس) کردووە. قەدری جانیش یەکێ لەو شاعیرانەبووە، کەهەمیشە ئەم بانگەوازەی راگەیاندووە، وەک دەلّێت:

ئازادی ئو برایی
ئاسایش ئو ئاشیتی...
لناڤ حەموو وەلاتان،
ل هەرجی ئو جیهاتان
دۆستانیک بێ گومان،
ل ناڤ ملەتێ جیهان..
ببەقانوون و دەستوور
ل ناڤ گەلێ گرو هوور
ب دل ب جان و گیان

ئینسان... برایی ئینسان
ئینسان... برایی ئینسان.(١)

بەچاوێکی برایانە، تەماشای گەلە ژێر دەستەکان دەکات، کە لە شیعرێکی دا، گەشتێک بۆ رابردوو دەکات، بۆ ئەو سەردەمەی کە کوردو عەرەب و عەجەم و تورک هەر هەموویان لە ژێر دەستی رۆژئاوابوون (ئینگلیز، فەرەنسا...تاد) کەتا ئەم دوایانەش لە دوژمنایەتی گەلانی رۆژهەلات نەوەستاون، بۆیە شاعیر ئەم رەوشەیان بەبیردێنێتەوە و رووی دەمی دەکاتە ئەم میللەتە زۆرلێکراوانە، ئەوەی شایانی باسیشە وشەی عەرەبی و تورکی و فارسی لە ناو شیعرەکەدا بەکاردێنێت، بۆ دەرخستنی زیاتر هاوسۆزییەکەی بەرامبەر برا (عەرەب و فارس و تورک) ەکان هەروەکو، دەڵێت:

ئەی برادەرێ عەجەم
اخوان عرب الأشم
ئەی یوکرات تورک قارداش
برادەر، ئیخوان، یولداش
ئەم هەڤال و جیرانن
دژمنێ ئەمریکانن
ئینگلیزن، ئینگلیز...
زینهار ژ وان مە بن لیز...(٢)

١- قەدری جان، چاردەی گەلاوێژ، گ: هیوا، ژ: ٣، بەغداد ١٩٥٨، ل٤٩ .
٢- مەسعود بارزانی، بارزانی والحرکه التحرریه الکردیه، الجزء٣، ١٩٨٧، ل٢٦٨ .